

Stanisław Hajkowski, Eugeniusz Sakowicz

Biuletyn polonijny

Collectanea Theologica 82/3, 155-185

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN POLONIJNY (70)

ZAWARTOŚĆ: I. Duszpasterstwo polonijne w Irlandii Północnej (2005-2011); II. Ks. Roman Dzwonkowski SAC. Bibliografia publikacji naukowych (1974-2012).*

I. DUSZPASTERSTWO POLONIJNE W IRLANDII PÓLNOECNEJ (2005-2011)

Żyjemy w epoce dużych zmian w chrześcijaństwie, które wywołują poważny niepokój wśród wierzących, szczególnie jeśli chodzi o kwestie sprawowania władzy w Kościele i form posługi duszpasterskiej. Potrzebna jest głęboka analiza sytuacji i prawdopodobnie spora reforma w obu dziedzinach. Skandale obyczajowe, brak zaufania do hierarchii kościelnej, obniżenie autorytetu duchowieństwa w społeczeństwie i masowe odchodzenie katolików, szczególnie młodszej generacji, od praktyk religijnych są wielkim wyzwaniem dla Kościoła w Irlandii.¹ Jesienią 2011 r. rozpoczęła się tu wizytacja apostołska, której celem było zapoczątkowanie procesu odnowy. Można przypuszczać, że cały ten proces będzie trudny i bolesny.

W problematykę Kościoła w Irlandii wpisuje się od niedawna w widoczny sposób emigracja Polaków, którzy zaczęli masowo przybywać na Zieloną Wyspę od wejścia Polski do Unii Europejskiej, czyli od 1 maja 2004 r. Jeszcze pod koniec 2000 r. Polonia w Irlandii liczyła ok. 1000 osób. Po zaledwie kilku latach, w listopadzie 2006 r., społeczność polska w Republice Irlandii osiągnęła liczbę 180 tys.² Spis Narodowy Republiki Irlandii z 2006 r. podaje liczbę 4 172 013 wszystkich mieszkańców Republiki, a wśród nich 3 644 965 katoli-

* Redaktorem Biuletynu polonijnego jest Eugeniusz S a k o w i c z, Warszawa.

¹ D. V i n c e n t T w o m e y, *The End of Irish Catholicism?* Dublin 2003.

² A. G a w r o ń s k a, *Polscy migranci w Republice Irlandii po 1 maja 2004 r.* (praca mgr, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2007), s. 51-56. Dane z pracy A. Gawrońskiej cytowane są w studium M. G r u b k i; zob. t e n ż e, *Duszpasterska postęga polskim emigrantom w Irlandii. Pastoralne studium na przykładzie ośrodka „Dominikanie dla Polaków” w Dublinie,* w: M. G r u b k a, M. L i s a k (red.), *Polscy migranci w Irlandii: wokół środowiska duszpasterstwa polonijnego. Szkice teologiczne i społeczne*, Kraków-Dublin 2010, s. 21.

ków.³ Według oficjalnego biura statystycznego (NISRA) w 2007 r. w Irlandii Północnej, która jest częścią Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, przebywało ok. 25 tys. emigrantów z Polski.⁴ Jednakże Rada Mniejszości Etnicznych w Irlandii Północnej (Northern Ireland Council for Ethnic Minorities) szacowała, że w tym okresie liczba ta wynosiła 35 tys.⁵ Jeśli chodzi o statystyki, to chyba najlepszym wskaźnikiem w chwili obecnej są rejestracje National Insurance Number. Zaznaczyć należy w tym miejscu, że nie ma procedury „deregistracji”. Nie ma jeszcze opublikowanych wyników spisu powszechnego, a ten być może rozjaśni trochę kwestię statystyk. Liczba ludności w całej Irlandii Północnej była szacowana w 2006 r. na 1 742 tys. Spis Narodowy Zjednoczonego Królestwa (UK Census) z 2001 r. podał, że 40,3% populacji Irlandii Północnej (702 026 tys.) identyfikowało się z religią katolicką.

Pierwsi duszpasterze polscy

Ksiądz Mariusz Dąbrowski, kapłan Archidiecezji Warmińsko-Mazurskiej, podaje w opracowaniu *Praca dla polskich katolików w Ulsterze*⁶ ważne informacje dotyczące geografii i warunków prowadzenia duszpasterstwa w skupiskach polskich migrantów na północy Irlandii. Rozpoczął on systematyczne odwiedzanie skupisk Polaków w Ulsterze od marca 2006 r. Przed jego przyjazdem msze św. w języku polskim – w Belfaście (kościół Good Shepherd w parafii Holy Rosary przy Ormeau Road), Ballymena (kościół All Saints) i Derry (kościół katedralny) – odprawiał ks. Jarosław Maszkiewicz.⁷

Ksiądz Jarosław Maszkiewicz, który wprowadził ks. Dąbrowskiego i wielu innych kapłanów w pracę duszpasterską w Irlandii, został mianowany na początku listopada 2005 r. opiekunem ośrodka przy Halson Street w Dublinie oraz koordynatorem Duszpasterstwa Polskiego w Irlandii.⁸ Po kilkunastu miesiącach, siedziba duszpasterstwa polskiego została przeniesiona do kościoła

³ Republic of Ireland Central Statistics Office 2006 (dalej: CSO).

⁴ Northern Ireland Statistics and Research Agency, *Size of the EU Accession (A8) population resident in Northern Ireland*, 2007 (dalej: NISRA), **Symbol A8 oznacza osiem państw, które 1 V 2004 r. przystąpiły do Unii Europejskiej: Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Republika Czeska, Słowacja, Słowenia i Węgry. Wobec obywateli tych państw tylko Republika Irlandii, Szwecja i Zjednoczone Królestwo zniosły restrykcje zatrudnienia. Obywatele Cypru i Malty otrzymali od razu prawo do zatrudnienia na terenie Unii Europejskiej.**

⁵ R. M c V e i g h, Ch. M c A f e e, *Za Chlebem: The Impact of the Economic Downturn on the Polish Community in Northern Ireland* (Badania przeprowadzone na zlecenie Northern Ireland Council of Ethnic Minorities), Belfast 2009, s. 21.

⁶ M. D ą b r o w s k i, *Praca dla polskich katolików w Ulsterze*, w: M. G r u b k a, M. L i s a k (red.), *Polscy migranci w Irlandii: wokół środowiska duszpasterstwa polonijnego*, s. 79-88.

⁷ *Tamże*, s. 82.

⁸ M. G r u b k a, *Duszpasterska posługa*, s. 27.

św. Audoena przy High Street. Kościół ten, znajdujący się w centrum Dublina, 17 września 2006 r. abp Diarmuid Martin uroczyście przekazał Polakom w obecności kard. Józefa Glempa.⁹ Wyjazdy duszpasterskie ks. Maszkiewicza poza teren archidiecezji dublińskiej świadczą o jego czynnym zaangażowaniu w tworzenie sieci punktów duszpasterskich w różnych diecezjach na obszarze całej wyspy. W celu wyjaśnienia należy dodać, że mimo podziału politycznego wyspy na południową i północną część istnieje jedna Katolicka Konferencja Episkopatu Irlandii.

Ksiądz Dąbrowski na początku swej działalności spotykał się z Polakami w Belfaście raz w miesiącu, w kościele Good Shepherd we wschodniej części miasta, poczym przeniósł się do kościoła St Mary's w centrum. W związku z koniecznością posiadania miejsca do spotkań, niedzielne msze św. zostały przeniesione do kościoła St. John's przy Falls Road w zachodniej części miasta, gdzie ks. Dąbrowski był także wikariuszem. Duszpasterz Polonii z Ulsteru podaje, że dzięki nagłośnieniu jego działalności przez miejscowe media otrzymywał wiele zaproszeń od proboszczów irlandzkich do odprawienia mszy św. w języku polskim. W związku z tym zdecydował dojeżdżać do większych grup Polaków w niedziele, a w dni powszednie do mniejszych skupisk. I tak w niedziele ks. Dąbrowski odprawiał msze św. na zmianę w Belfaście, Ballymena, Armagh i w Newry.¹⁰

Wśród innych regularnie odwiedzanych poza niedzielą raz w miesiącu ośrodków były miasta: Dungannon (od marca 2006 do czerwca 2007 r.), Portadown (we wtorki od maja 2006 do czerwca 2007), Ballyconnell w hrabstwie Cavan (od czerwca 2006 do stycznia 2007 r.), Derry (w piątki od marca 2006 do października 2008 r.), Strabane (od czerwca 2006 do lipca 2007 r.), Omagh (od października 2007 do czerwca 2008 r.) i Aughnacloy. Nieregularnie, głównie w okresie Adwentu i Wielkiego Postu, duszpasterz ten odwiedzał Polaków w Downpatrick, Castlewellan, Lisburn, Coleraine, Ballycastle, Portrush. Poza Ulsterem ks. Dąbrowski dojeżdżał do miejscowości Drogheda na trasie z Belfastu do Dublina.

Bardzo duża liczba odwiedzanych ośrodków pozwalała duszpasterzowi na zastosowanie formy duszpasterskiej którą można nazwać „okrojonym programem minimum”. Była to: msza św. w niedzielę (raz w miesiącu), dyżur w konfesjonale oraz spotkania przy kościele w Belfaście, Ballymena, Armagh i w Newry. W tych ośrodkach na msze św. zbierało się od 150 do 300 osób. W pozosta-

⁹ *Tamże.*

¹⁰ Wywiad autora z ks. Mariuszem Dąbrowskim, 10 XII 2011 r., Belfast. Ksiądz Dąbrowski odprawiał do połowy 2007 r. w niedzielę jedną mszę św. w języku polskim na zmianę w wymienionych miejscowościach.

tych miejscach we mszach uczestniczyło od 30 do 100 osób.¹¹ Wynika z tego, że ks. Dąbrowski docierał z posługą duszpasterską do ok. 1 200 migrantów w ciągu miesiąca. W zestawieniu z szacowaną liczbą polskich migrantów w Irlandii Północnej, określoną w 2007 r. na ok. 30 tys., można podać w przybliżeniu, że w praktykach religijnych w skupiskach migrantów polskich na terenie Ulsteru uczestniczyło w latach 2006-2007 od 4 do 5% migrantów z Polski, w tym niewielka liczba Słowaków. W okresie od marca 2006 r. do połowy 2007 r. na terenie Ulsteru było prowadzone duszpasterstwo „objazdowe”, bardzo ważne dla wyobcowanych językowo skupisk polskich migrantów, ale z punktu widzenia ich potrzeb duszpasterskich niewystarczające. Ten problem został zauważony przez lokalnych biskupów, którzy podjęli inicjatywę sprowadzenia większej liczby polskich księży.

Teologia pastoralna rozróżnia: duszpasterstwo zwyczajne i nadzwyczajne. Duszpasterstwo zwyczajne ma na celu zaspokojenie podstawowych potrzeb religijnych i skierowane jest do ogółu wiernych. Duszpasterstwo nadzwyczajne ukierunkowane jest na specyficznie wydzielone osoby lub grupy. Opieka duchowa nad migrantami jest ze swej natury duszpasterstwem nadzwyczajnym, ponieważ jest skierowane na „wyselekcjonowaną” pod względem językowym grupę, która nie jest w stanie w pełni korzystać z opieki duszpasterskiej lokalnych proboszczów.¹² Obowiązek zaspokojenia potrzeb religijnych takiej grupy oraz określenia ram i form organizacyjnych ośrodków, które w tym celu są tworzone, należą – zgodnie z prawem – do biskupa ordynariusza miejsca. Dokument *Erga migrantes caritas Christi* z 2004 r. przypomina normy prawa kanonicznego regulujące tworzenie opieki duszpasterskiej dla migrantów, a jednocześnie uwrażliwia na kwestię inkulturacji i wielokulturowości związane z migracją.¹³

Do miejscowości, do których dojeżdżał ks. Dąbrowski z Belfastu, przybyli nowi duszpasterze. Pod koniec 2006 r. ordynariusz archidiecezji Armagh, kard. Sean Brady, mianował ks. Piotra Delimata odpowiedzialnym za duszpasterstwo Polaków w Drogheda. Od stycznia 2007 r. do Ballyconnell w diecezji Sligo zaczął przyjeżdżać ks. Krzysztof Dolny. Od 1 czerwca 2007 r. o. Eugeniusz Fasuga CSsR przejął opiekę nad Polakami w północnej części archidiecezji Armagh, gdzie główne skupiska Polaków znajdowały się w Dungannon, Armagh, Portadown i Dundalk. Od czerwca 2008 r. na terenie

¹¹ Tamże.

¹² Sobór Watykański II, *Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele „Christus Dominus”*, rozdz. II, nr 16, w: A. Baron, H. Pietras (red.), *Sobór Watykański II: Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Kraków 2007.

¹³ Papieska Rada do Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących, *Instrukcja Erga migrantes caritas Christi*.

diecezji Derry (z polskimi ośrodkami w Derry, Strabane i Omach) obowiązki duszpasterskie podjął ks. Rafał Januszewski. Natomiast w czerwcu 2009 r. do irlandzkiej parafii St Agnes' we wschodnim Belfaście przybył ks. Robert Makuszewski, który pomaga ks. Dąbrowskiemu w duszpasterstwie polskim.

Wspólnota chrystusowców

Po nieskutecznych inicjatywach rozpoczęcia pracy chrystusowców w Irlandii (podejmowanych od 2004 r. przez prowincjała ks. Krzysztofa Tyliczyczaka i przełożonego generalnego ks. Tadeusza Winnickiego) Towarzystwo miało niewielkie szanse na podjęcie pracy wśród emigrantów polskich na Zielonej Wyspie. Sytuacja ta zmieniła się, kiedy 21 czerwca 2007 r. bp John McAreavey wybrał się do Polski wraz z ks. Alanem Hillardem, pracownikiem Konferencji Episkopatu Irlandzkiego, w celu sprowadzenia do diecezji Dromore księży do pracy duszpasterskiej z polskimi migrantami.¹⁴ Ten krok został spowodowany odmową pośredniczenia w sprowadzeniu polskich księży do jego diecezji przez koordynatora Duszpasterstwa Polskiego w Irlandii, ks. Jarosława Maszkiewicza, który uważał, że Polaków przebywających w diecezji Dromore mogą obsłużyć znajdujący się w sąsiednich diecezjach duszpasterze polscy. Biskup McAreavey udał się najpierw do znajomego prowincjała Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej, który, nie mogąc spełnić jego prośby, zasugerował mu złożenie wizyty w domu generalnym Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu. Podczas spotkania z ówczesnym wikariuszem generalnym Towarzystwa Chrystusowego, ks. Zbigniewem Rakiejem, bp McAreavey otrzymał zapewnienie przyjazdu dwóch księży do jego diecezji.

Duszpasterstwo chrystusowców w Irlandii Północnej rozpoczęło działalność 7 września 2007 r., wraz z przybyciem ks. Grzegorza Kozieńskiego do Craigavon, gdzie w kościele parafialnym St Anthony's zorganizował on stały ośrodek z regularną mszą św. niedzielą. Drugi duszpasterz, ks. Stanisław Hajkowski SChr, przybył do Newry 19 października 2007 r. 4 listopada w kościele św. Brygidy w Newry odprawił niedzielą mszę dla grupy ok. 140 Polaków. Od pierwszej niedzieli Adwentu, 2 grudnia 2007 r., msza św. została przeniesiona do katedry Ss Patrick and Colman w Newry. Miejscowy biskup podzielił swoją diecezję pod względem duszpasterstwa Polaków na część północną i południową, gdzie obaj chrystusowcy zostali mianowani także wikariuszami w lokalnych irlandzkich parafiach. Duszpasterz polski w Newry pełnił także obowiązki kapelana w trzech szkołach podstawowych. Biskup McAreavey uważał, że „integracja polskich księży z duchowieństwem jego diecezji przyczyni się do integracji ka-

¹⁴ J. M c A r e a v e y, *Polish Priests Arrive to Give Pastoral Care to Migrants*, The Irish News, November 8, 2007, s. 26.

tolików z Polski z życiem lokalnych parafii”.¹⁵ Natomiast na łamach wydawanego od 1888 r. w całej Irlandii tygodnika „The Irish Catholic” biskup zauważył znaczenie rodzimego języka w praktykach religijnych migrantów: „Szczególna potrzeba polskich wspólnot wynika z faktu, że wielu z nich nie zna języka angielskiego, który umożliwiłby im korzystanie z sakramentu spowiedzi i pełne uczestniczenie w liturgii mszy świętej. Polscy katolicy, tak jak irlandzcy katolicy, mają swoje tradycyjne uroczystości i praktyki religijne, które będą mogli lepiej praktykować z pomocą polskich księży”.¹⁶

W początkowym etapie w każdym z tych ośrodków we mszy św. niedzielnej w języku polskim uczestniczyło od 130 do 160 osób. Liczba ta zwiększała się znacząco w większe uroczystości. Duszpasterze prowadzili w pierwszym roku przygotowanie dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii św., do sakramentu bierzmowania, organizowali kursy przedmażeńskie, odwiedzali migrantów po kolędzie i prowadzili pielgrzymki do lokalnych sanktuariów, organizowali rekolekcje adwentowe i wielkopostne. W obu ośrodkach zostały założone strony internetowe, a w Craigavon dodatkowo było wydawane pismo dla dzieci.

16 września 2008 r., ks. Kozieńskiego zastąpił w ośrodku Craigavon ks. Krzysztof Olejnik, który dalej rozwijał pracę swego poprzednika; założył nową stronę internetową Duszpasterstwa Polskiego w Craigavon, rozpoczął odwiedziny duszpasterskie rodaków w więzieniu w Lisburn i naukę religii w Polskiej Szkole Sobotniej w Belfaście. Możliwość kontaktu z migrantami ks. Olejnik miał również przez kapelana w szkołach na terenie parafii irlandzkiej oraz w czasie dyżurów w lokalnym szpitalu prowadzonym przez księży w ramach dekanatu. Do pomocy w organizowaniu opieki duszpasterskiej powołał on do istnienia polską radę duszpasterską. W ośrodku w Newry 15 listopada 2008 r. zapoczątkowała działalność Polska Szkoła Uzupełniająca.¹⁷ Placówka ta powstała z inicjatywy społecznej polskich imigrantów przy dużym finansowym i organizacyjnym poparciu wielu lokalnych polskich i irlandzkich instytucji, jak: Southern Board of Education, Newry Chamber of Commerce and Trade, Polskiego Konsula Honorowego w Newry, Irlandczyka Jerome Mullen, i lokalnej parafii katedralnej z duszpasterzem polskim. W 2009 r. do PSU w Newry zostały wprowadzone zajęcia z religii.

W kwietniu 2009 r., w związku z odejściem redemptorysty Eugeniusza Farugi z duszpasterstwa imigrantów polskich w północnej części archidiece-

¹⁵ *Tamże*.

¹⁶ T e n z e, *Two New Polish Priests for Diocese of Dromore*, *The Irish Catholic*, November 15, 2007, s. 4.

¹⁷ S. H a j k o w s k i, *Polska Szkoła Otwarta – Polish School Opens*, *Newry Democrat*, 25 listopada 2008, s. 32.

zji Armagh, biskup pomocniczy archidiecezji Armagh, Gerard Clifford, zwrócił się do prowincjała chrystusowców w Wielkiej Brytanii, ks. Andrzeja Zuziaka z prośbą o wysłanie na ten teren chrystusowca. Przedtem polscy migranci z ośrodków, w których mieli możliwość praktyk religijnych w rodzimym języku, wysłali do kard. Seana Brady'ego petycję podpisaną przez ok. 400 osób z prośbą o sprowadzenie polskiego duszpasterza, który kontynuowałby pracę poprzedników na tamtym terenie. Ksiądz Stanisław Kowalski należący do prowincji Północno-Amerykańskiej Towarzystwa Chrystusowego, a przebywający w tym czasie na roku sabatycznym w Dublinie, wyraził chęć czasowego zaangażowania się w duszpasterstwo Polaków w Irlandii. Ksiądz Kowalski przybył 25 sierpnia 2009 r. do parafii St Patrick w Dungannon, Co. Tyrone. Zasady jego pracy w północnej części archidiecezji były wzorowane na modelu z diecezji Dromore. Nowy duszpasterz odprawiał mszę św. w języku polskim w następujących miejscowościach: Dungannon (niedziela), Armagh (pierwsza sobota miesiąca), Magherafelt (druga sobota miesiąca), Cookstown (trzecia sobota miesiąca), Aghnacloy (czwarta sobota miesiąca). Ksiądz Kowalski powołał Radę Duszpasterstwa Polskiego w Dungannon. Prowadził zajęcia z katechezy w Polskiej Szkole Sobotniej w Armagh, przygotowanie do pierwszej Komunii i sakramentu bierzmowania w języku polskim. Założył nadto stronę internetową Duszpasterstwa Polskiego.

W 2009 r. także dwóch innych chrystusowców rozpoczęło pracę w diecezji Down and Connor. Ksiądz Andrzej Kołaczkowski przybył 18 września 2009 r. do parafii St Oliver Plunkett, w Zachodnim Belfaście. W uroczystość Wszystkich Świętych, 1 listopada 2009 r. odprawił on pierwszą mszę św. niedzielną w języku polskim w kościele St. Colmicille's. Zainaugurował tym samym działalność Ośrodka Duszpasterstwa Polskiego we Wschodnim Belfaście, drugiego w tym mieście po założonym w 2006 r. przez ks. Mariusza Dąbrowskiego Ośrodka Duszpasterstwa Polskiego przy kościele St John Evangelist w Zachodnim Belfaście. Ksiądz Kołaczkowski wydawał cotygodniowy biuletyn parafialny, prowadził zajęcia katechezy w Polskiej Szkole Sobotniej w Belfaście, w której przedtem uczył ks. Krzysztof Olejnik, oraz założył stronę internetową duszpasterstwa. W grudniu 2009 r. ks. Kołaczkowski rozpoczął odprawianie comiesięcznej mszy św. w języku polskim w Newcastle na terenie diecezji Down and Connor i przeniósł odprawianie niedzielnej mszy do parafii St. Anthony's we wschodnim Belfaście.

Ksiądz Mariusz Urbanowski zamieszkał 18 września 2009 r. na plebanii przy kościele St MacNissi w Larne, Co. Antrim. 1 listopada rozpoczął on odprawianie niedzielnej mszy św. w języku polskim w miejscowości Ballymena w kościele All Saints. Do jego zadań należała również opieka nad migrantami polskimi

w północnej części diecezji Down and Connor. W związku z tym raz w miesiącu dojeżdżał do kościołów w Coleraine i Ballycastle. We wrześniu 2010 r. duszpasterz przeszedł do Ballymena, gdzie został wikarym przy kościele, w którym była odprawiana msza św. po polsku. Od 11 sierpnia 2010 r. dołączył do listy odwiedzanych ośrodków miejscowość Magherafelt w archidiecezji Armagh. Ksiądz Urbanowski wydawał cotygodniowy biuletyn niedzielny, prowadził zajęcia z religii w Polskiej Szkole Sobotniej w Ballymena oraz założył stronę internetową Duszpasterstwa Polskiego. Obaj księża chrystusowcy z diecezji Down and Connor zaangażowani byli w pełnym wymiarze w irlandzkie duszpasterstwo.

Wspólnota chrystusowców na terenie Irlandii Północnej liczyła 2009 r. pięć osób. Strukturalnie jest ona częścią Prowincji Najświętszego Serca Pana Jezusa w Wielkiej Brytanii, Irlandii Północnej, Islandii i Republice Południowej Afryki, erygowanej 2 lutego 1978 r. Przełożony prowincjalny mianuje na okres trzech lat przełożonego regionalnego wspólnoty, do którego zadań należy planowanie i koordynacja działań duszpasterskich zgodnie z ustawami zgromadzenia zakonnego. Od 2007 r. funkcję tę pełni ks. Stanisław Hajkowski, który jest duszpasterzem Polaków i wikariuszem w parafii katedralnej w Newry, diecezja Dromore. Został on przeniesiony do Irlandii z Prowincji Towarzystwa Chrystusowego w Ameryce Północnej (Stany Zjednoczone i Kanada).

W związku z płynnym charakterem migracji istnieje ciągła potrzeba poszukiwania adekwatnych rozwiązań nowych wyzwań duszpasterskich. Są to m.in. powody zmian dokonywanych na placówkach. We wrześniu 2010 r. duszpasterz Polaków w Dungannon, ks. Kowalski, został przeniesiony do Londynu. Zastąpił go do 16 grudnia 2010 r. ks. Piotr Redliński, a po nim przejął obowiązki duszpasterskie w Dungannon ks. Daniel Głócko. 19 czerwca ks. Andrzej Kołaczkowski zakończył zgodnie z umową pracę w Belfaście i wrócił do swej macierzystej prowincji w Australii i Nowej Zelandii. Na jego miejsce bp Noel Treanor zatwierdził ks. Krzysztofa Olejnika, dotychczasowego duszpasterza w Craigavon w diecezji Dromore. Ksiądz Olejnik został jednocześnie mianowany wikariuszem przy kościele St. Colmcille's we wschodnim Belfaście. Do Craigavon natomiast przybył 27 sierpnia 2010 r. ks. Marian Jachym, poprzednio duszpasterz Polaków w Lancaster w Anglii. Wkrótce po jego przybyciu, 4 grudnia 2011 r., bp McAreavey przeniósł go do parafii St Peter's w Lurgan, gdzie jest najwięcej Polaków w północnej części diecezji Dromore.

Struktury Kościoła i wszystkie działania duszpasterskie mają na celu prowadzenie ludzi na spotkanie z Bogiem żywym w wierze i miłości przez głoszenie słowa Bożego, sprawowanie Eucharystii i innych sakramentów oraz przez międzypersonalny kontakt. We wszystkich pięciu placówkach chrystusowców przyjęto za zasadę zorganizowanie centrum duszpasterstwa polskiego, gdzie miał być

realizowany duszpasterski program „minimum”, uwzględniający perspektywę poszerzenia działalności, w zależności od zaangażowania wiernych. Przy wszystkich tych ośrodkach księża polscy mieli dostęp do biura parafialnego i całej infrastruktury parafii irlandzkich. Zasadą stało się odprawianie w głównych ośrodkach mszy św. w każdą niedzielę i święta obowiązujące. W miarę potrzeby były celebrowane nabożeństwa w ciągu tygodnia.¹⁸ Chrystusowcy prowadzili katechezy dla polskich rodziców przed udzieleniem chrztu św. ich dzieciom. Kursy przedmażeńskie prowadzono początkowo indywidualnie. Od października 2009 r. były one organizowane przez zespół duchownych i świeckich specjalistów z zakresu medycyny i psychologii. Oferowane były dla migrantów polskich z całej Irlandii Północnej. Z założenia jest to całodzienny kurs prowadzony w wyznaczonej sobotę, kilka razy w roku, na zmianę w poszczególnych placówkach. Pary spotykały się jeszcze raz po odbytych kursie z prowadzącymi poradnictwo rodzinne, a także z duszpasterzem. W kursach przedmażeńskich brało udział średnio 30 par z całego Ulsteru, a czasem również z terenów przygranicznych.

Z przybyciem chrystusowców do Irlandii Północnej zwiększyła się intensywność praktyk religijnych. Średnia frekwencja na mszy św. niedzielnej w Newry wynosiła od 90 do 130 osób. Do nowego ośrodka w Lurgan przyszło za pierwszym razem ok. 250 osób. W Craigavon liczba wiernych uczestniczących we mszy św. osiągała od 90 do 130 osób, w Dungannon – od 100 do 140, we wschodnim Belfaście – od 160 do 220, w Ballymena natomiast od 130 do 160. Można więc przyjąć, że ogólna liczba biorących udział w mszy św. niedzielnej wynosiła w okresie od 2009 r. do 2011 r., w pięciu ośrodkach prowadzonych przez chrystusowców, średnio ok. 700 osób. Zakładając, że jest to 5% ogółu społeczności polskiej na tym obszarze, otrzymujemy liczbę 15 tys. Dodając uczestników mszy św. odprawianych przez ks. Dąbrowskiego we wschodnim Belfaście i ks. Januszewskiego z diecezji Derry otrzymamy w przybliżeniu liczbę 1 tys. osób biorących udział w liturgii niedzielnej. Porównując tę liczbę z szacunkową liczbą polskich migrantów w Irlandii Północnej z 2011 r., ocenianą na 20 tys.,¹⁹ otrzymamy wynik 5% migrantów uczestniczących w niedzielnej Eucharystii.

Stanisław Hajkowski. TChr, Newry, Irlandia Północna

¹⁸ Ksiądz Mariusz Urbanowski prowadzi dla wspólnoty polskiej w Ballymena nabożeństwa: październikowe, listopadowe, adwentowe, majowe i czerwcowe w każdą środę o 19.00. We wszystkich ośrodkach prowadzone jest nabożeństwo drogi krzyżowej w okresie Wielkiego Postu.

¹⁹ Konsul Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Edynburgu, dr Tomasz Trafas, ocenia liczbę polskich migrantów przebywających w Irlandii Północnej w 2011 r. na 20 tys. Podał tę liczbę podczas spotkania ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie, Barbary Tugue-Ercińskiej, z działaczami polonijnymi w Irlandii Północnej w Hotelu Europa w Belfaście, 13 XII 2011 r.

**II. KS. ROMAN DZWONKOWSKI SAC.
BIBLIOGRAFIA PUBLIKACJI NAUKOWCH (1974-2012)¹**

1974

Listy społeczne biskupów polskich 1891-1918, Paryż 1974, ss. 214.

Specyfika religijna polskich parafii na północy Francji, „Duszpasterz Polski Zagranicą” [Rzym], 25(1974) nr 2, s. 156-163.

1975

Ks. Piotr Wawrzyniak jako działacz społeczny, w: Na okazanie drogi, Poznań 1975, s. 20-130.

1976

Polacy w Belgii w ostatnich pięćdziesięciu latach, „Studia Polonijne” 1/1976, s. 7-25.

Przemiany polskiej parafii w północnej Francji (1922-1972). Studium historyczno-socjologiczne parafii w Oignies, „Studia Polonijne” 1/1976, s. 27-83.

Świadomość narodowa młodzieży polonijnej, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 27(1976) nr 1, s. 53-60; toż: „W Drodze” 4(1976) nr 2, s. 95-102.

*

Bilczewski Józef, w: Encyklopedia katolicka, t. 2, Lublin 1976, kol. 558-559.

Bolt Feliks, w: tamże, kol. 770.

1977

Młodzież polonijna we Francji wobec polskich tradycji narodowych. Z zagadnień integracji społecznej, „Studia Polonijne” 2/1977, s. 207-278; toż: „Duszpasterz Polski Zagranicą” 28(1977) nr 4, s. 417-459 (I); „Duszpasterz Polski Zagranicą” 29(1978) nr 1, s. 40-70 (II).

1979

Geneza i rola przywódczej grupy społecznej w historii polskiej emigracji zarobkowej we Francji (1920 1945), „Przegląd Polonijny” 5(1979) nr 3, s. 69-82.

¹ Bibliografię do 2000 r. oprac. H. C h a ł u p c z a k, zob. Przegląd Polonijny 26(2000) z. 3; zob. też: *Ks. prof. dr hab. Roman Dzwonkowski SAC. Bibliografia prac ks. prof. dr hab. Romana Dzwonkowskiego SAC [1974-2002], <http://www.kul.lublin.pl/dzwonkowski/bibliografia.html>* W niniejszym zestawieniu bibliograficznym publikacje książkowe (autorskie i pod redakcją) zostały wyróżnione boldem.

Specyfika religijna polskich parafii na północy Francji, „Studia Polonijne” 3/1979, s. 331-337.

Stan badań nad religijnością polskich skupisk emigracyjnych we Francji, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 30(1979) nr 4, s. 474-483.

Status prawny Polonii francuskiej, „Przegląd Zachodni” 35(1979) nr 2, s. 112-120.

1981

Les recherches sur la vie religieuse des Polonais en France 1919-1980, „Studi Emigrazione o – Etudes Migrations” [Roma] 28(1981) nr 62, s. 243-254.

Stan badań nad religijnością polskich skupisk emigracyjnych we Francji, „Studia Polonijne” 4/1981, s. 177-185.

Szkolnictwo polskie we Francji w czasie II wojny światowej 1939-1945, „Studia Polonijne” 4/1981, s. 188-199.

*

[Rec.] Leon Turajczyk, *Spoleczno-polityczne organizacje polityczne we Francji 1944-1948*, Wyd. KIW Paryż 1978, ss. 392, „Studia Polonijne” 4/1981, s. 313-321.

1982

Duszpasterstwo Polaków we Francji w latach 1909-1922, „Studia Pelplińskie” 13/1982, s. 206-224.

Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii, w: J. Bakalarz, R. Dzwonkowski, M. Krąpiec, A. Nadolny, P. Taras, J. Turowski (red.), *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, Lublin 1982, s. 562-567.

Observations sur la religieuse des Polonais en France au XXe siècle, „Studi Emigrazione — Etudes Migrations” 19(1982) nr 67, s. 405-418; toż: *Les contacts religieux franco-polonais du Moyen Age à nos jours. Relations, influences, images d'un pays vu par l'autre*, Colloque International organise par le C.N.R.S., Greco n° 2 Histoire Religieuse Moderne et Contemporaine et le Centre Interdisciplinaire d'Etudes des Religions de l'Université de Lille III, Lille 5-7 Octobre 1981, Paris 1985, s. 549-557.

Pallotyni polscy w pracy dla wychodźstwa, w: J. Bakalarz, R. Dzwonkowski, M. Krąpiec, A. Nadolny, P. Taras, J. Turowski (red.), *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, Lublin 1982, s. 145-201.

Recepcja Encykliki Rerum Novarum w Polsce, „Colloquium Salutis”. Wrocławskie Studia Teologiczne 14/1982, s. 23-44.

Życie religijne Polaków we Francji (1905-1980), „Duszpasterz Polski Zagranicą” 33(1982) nr 1, s. 76-87.

1983

Przywódca grupa społeczna w historii polskiej emigracji zarobkowej we Francji 1920-1980, „Studia Polonijne” 5(1983), s. 61-77.

Reorganizacja Misji Polskiej w Paryżu 1919-1925, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 34(1983) nr 1, s. 60-83.

Szkolnictwo polonijne we Francji po U wojnie światowej, „Studia Polonijne” 7/1983, s. 183-221.

Współpraca polsko-francuska w organizacji opieki religijnej dla Polaków we Francji 1909-1939, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 34(1983) nr 4, s. 517-541.

Życie religijne Polaków we Francji 1905-1980, „Przegląd Powszechny” 1/1983, s. 78-90.

*

[Rec.] Antonio Perotti, *La presse éditée en France pour et par les immigrés*, Paris 1976, ss. 36, CIEMM, „Studia Polonijne” 5/1983, s. 334.

[Rec.] Andrzej Paczkowski, *Prasa i społeczność polska we Francji w latach 1920-1940*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1979, ss. 243. „Studia Polonijne” 5/1983, s. 317-320

[Rec.] *L’histoire du football nordiste*, Lens 1977, ss. 277, „Studia Polonijne” 5/1983, s. 329-333.

[Rec.] Michel Lilaumett, Antonio Perotti, Francois Thepaud, Leonard Taraulla, *Les immigrées et les minorités en France face au besoin d’identité et d’expression*, Paris 1977, ss. 130, CIEMM. Centre d’information et d’Etudes sur les Migrations Méditerranéennes, „Studia Polonijne” 5/1983, s. 332-333.

1984

Materialne podstawy duszpasterstwa polskiego we Francji 1909-1939, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 35(1984) nr 2, s. 220-248.

Rekrutacja duszpasterzy do polskiej opieki religijnej we Francji 1909-1939, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 35(1984) nr 1, s. 68-92.

Wizyty duszpasterskie biskupów polskich we Francji 1924-1939, „Studia Pelplińskie” 16/1984, s. 169-177.

1985

Duszpasterstwo polskie we Francji a organizacje lewicowe i sekty 1920-1940, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 36(1985) nr 3, s. 465-482.

Etat des recherches sur la vie religieuse des Polonais en France 1919-1939, w: *Les contacts religieux franco-polonais du Moyen Age à nos jours. Relations, influences, images d'un pays vu par l'autre*, Colloque International organisé par le C.N.R.S., Greco n°2 Histoire Religieuse Moderne et Contemporaine et le Centre Interdisciplinaire d'Etudes des Religions de l'Université de Lille III, Lille, 5-7 Octobre 1981, Paris 1985, s. 549-557.

Ideowe oblicze współczesnej Polonii francuskiej, w: J. B a k a l a r z (red.), *Współczesne środowiska emigracji polskiej. Sytuacja duszpasterska*, Lublin 1985, s. 65-88.

Inicjatywy społeczne Polskiej Misji Katolickiej we Francji w okresie międzywojennym 1923-1940, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 36(1985) nr 4, s. 703-708.
Konflikty lokalne w dziedzinie polskiej opieki religijnej we Francji w latach 1919-1939, „Przegląd Polonijny” 11(1985) z. 3, s. 33-41.

L 'intégration des émigrés polonais en Europe Occidentale: Allemagne, Danemark, France, Belgique, Grande Bretagne et Suède — un siècle d'expérience 1880-1985. Il Congresso Mondiale della Pastorale dell' Emigrazione 14-19 Ottobre 1985, Pontificia Commissio de Spritualium Migratorum atque Itinerantium Cura, Anno XV: „On the Move” (Roma), Décembre 1985 nr 46, s. 174-187 [tamże: wersja angielska i włoska].

Organizacja i struktura polskiej opieki religijnej we Francji a rozmieszczenie Polonii francuskiej 1919-1985, w: *Problemy rozmieszczenia ludności polskiego pochodzenia we Francji. Materiały z konferencji naukowej*, Łódź 1985, s. 90-110.

Polonijne placówki duszpasterskie a integracja (na przykładzie Francji), „Studia Polonijne” 6/1985, s. 165-179.

Polskie duszpasterstwo nadzwyczajne we Francji 1923-1939, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 36(1985) nr 1, s. 80-95.

Polskie organizacje religijne we Francji 1921-1940, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 36(1985) nr 2, s. 252-270.

Religijno-społeczna rola duszpasterzy polskich we Francji 1920-1940, „Studia Pelplińskie” 16/1985, s. 237-247.

Władze Rzeczypospolitej a działalność Polskiej Misji Katolickiej we Francji 1920-1940, „Chrześcijanin w Świecie” 17(1985) nr 3, s. 51-66.

1986

Działalność polskich żeńskich zgromadzeń zakonnych we Francji 1846-1940, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 37(1986) nr 3, s. 535-541.

Polska Misja Katolicka a działalność organizacji lewicowych we Francji 1919-1939, „Chrześcijanin w Świecie” 18(1986) nr 155-156, s. 164-178.

Polska Misja Katolicka we Francji a problem rodzimej oświaty i katechizacji w latach 1922-1940, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 37(1986) nr 1, s. 83-97.

Polska prasa religijna we Francji 1923-1940, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 37(1986) nr 2, s. 296-305.

Stale i objazdowe duszpasterstwo polskie we Francji w latach 1920-1940, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 37(1986) nr 4, s. 716-743.

150-lecie Polskiej Misji Katolickiej we Francji 1836-1986, „Znaki Czasu” [Paryż] 2/1986, s. 16-29.

*

[Rec.] Ks. Janusz T w o r e k, *Informator Duszpasterstwa Polskiego w Wielkiej Brytanii 1983*, Londyn 1983, ss. 224. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 37(1986) nr 1, s. 151-155.

[Rec.] Ks. Mieczysław J a n u s z c z a k, *Wspomnienia 1933-1983*, Lens 1984, ss. 96. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 37(1986) nr 3, s. 574-577.

1987

Badania nad duszpasterstwem polonijnym, „Collectanea Theologica” 57(1987) nr 3, s. 161-165.

Integracja religijna emigracji polskiej w Europie Zachodniej, „Chrześcijanin w Świecie” 19(1987) nr 6, s. 53-60.

Polskie wydawnictwa katolickie w Szwecji 1945-1985, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 38(1987) nr 2, s. 238-242.

Religijno-społeczna rola duszpasterzy polskich we Francji 1920-1940, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 38(1987) nr 1, s. 65-75.

1988

Jan Paweł II a Polonia w świecie, w: C. B l o c h, R. D z w o n k o w s k i, P. T a r a s (red.), *Wybór i pontyfikat Jana Pawła II a Polonia w świecie*, Poznań-Warszawa 1988, s. 7-16.

La presse catholique polonaise en France dans les années 1923-1983, w: *La presse polonaise en France. Prasa polska we Francji 1918-1984*, textes reunis par D. B e a u v o i s, Paris 1988.

Papież Jan Paweł II. Przemówienia do Polonii i Polaków zagranicą 1979-1987, opr. ks. R. D z w o n k o w s k i, Londyn 1988, ss. 242.

Polska opieka religijna we Francji 1909-1939, Poznań 1988, ss. 334.

*

[Rec.] *W tęczy Franków Orzeł Biały*. Refleksje na marginesie książki: Józef Kard. G l e m p, *Wizyta duszpasterska we Francji 1986 r.*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 39(1988) nr 3, s. 459-480.

1989

Integracja emigrantów w przemówieniach Jana Pawła II do Polonii, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 40(1989) nr 4, s. 493-500; toż: R. D z w o n k o w s k i, S. K o w a l c z y k, E. W a l e w a n d e r (red.), *Papież Jan Paweł II a emigracja i Polonia 1978-1989*, Lublin 1991, s. 105-115.

Papież Jan Paweł II o rodzinie na emigracji, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 40(1989) nr 1, s. 56-66; toż: „Znaki Czasu” 18/1990, s. 170-182.

Tożsamość etniczno-kulturowa Polonii w nauczaniu Jana Pawła II, „Znaki Czasu” [Rzym] 13/1989, s. 36-50.

1990

Niektóre problemy najnowszej emigracji polskiej do Kanady, „Collectanea Theologica” 60(1990) nr 2, s. 159-165.

Pojęcie Polonii w wypowiedziach Jana Pawła II, „Studia Polonijne” 13/1990, s. 35-49; toż: „Duszpasterz Polski Zagranicą” 41(1990) nr 4, s. 592-602.

1991

Duchowieństwo polskie w więzieniach, lagrach i na zesłaniu w ZSRR. Pamiętniki i dokumenty, Ks. Tadeusz F e d o r o w i c z, *Drogi Opatrzności*, Lublin 1991; red. naukowa, wprowadzenie do serii; wstęp do wspomnień ks. T. Fedorowicza, s. 7-19.

Odrodzenie Kościoła Katolickiego obrządku łacińskiego w ZSRR, w: E. W a l e w a n d e r (red.), *Polacy w Kościele Katolickim w ZSRR*, Lublin 1991 s. 213-257.

Parafia polonijna a kultura i oświata polska, w: *Szkolnictwo parafialne w upowszechnianiu języka i kultury polskiej w środowiskach polonijnych. Materiały z konferencji naukowej w Poznaniu 14-17 VII 1988*, Poznań 1991, s. 9-16.

Starania o rejestrację parafii i kościołów w Mukarowie Podlesnym i Solobkowcach na Ukrainie w latach 1963-1990, „Przegląd Wschodni” 1(1991) z. 4, s. 859-869.

*

[Rec.] *W sowieckim osaczeniu*. Zbigniew S. Siemaszko, *W sowieckim osaczeniu 1939-1943*, Londyn 1991, Wyd. Polska Fundacja Kulturalna, ss. 439, „Tydzień Polski” [Londyn], 3 VIII 1991; toż: „Nowy Dziennik. Przegląd Polski” [Nowy Jork], 8 VIII 1991.

1992

La vie religieuse dans le milieu ouvriers polonais en France après la seconde guerre mondiale, w: *Les ouvriers polonais en France après la seconde guerre mondiale. Actes du Colloque de Lilie 26-27 Octobre 1989*, textes reunis par E. Gogolewski, Université Charles de Gaulle-Lille III, Villeneuve d'Ascq 1992, s. 17-33.

Religijna i społeczna rola Polskiej Misji Katolickiej w okresie międzywojennym i w latach II wojny światowej, „Studia Polonijne” 11/1987, s. 205-221 [wyd. 1992].

Společna rola wspólnoty zakonnej, w: L. B. Dyczewski (red.), *Wspólnota miejscem tworzenia*, Niepokalanów 1992, s. 22-26.

Stan badań nad historią Kościoła i życiem religijnym, katolików obrządku łacińskiego w ZSRR (1917-1990), w: H. Kubiak, T. Paleczny, J. Rokicki, M. Wawrzkie wicz (red.), *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 103-118.

Tożsamość etniczno-kulturowa Polonii w nauczaniu Jana Pawła II, „Studia Polonijne” 11/1987, s. 133-150 [wyd. 1992].

*

R. Dzwonkowski, W. Śladkowski, *Polonia francuska*, w: B. Szydłowski-Cegłowa (red.), *Polonia w Europie*, Poznań 1992, s. 365-410.

*

[Rec.] Wiesław Śladkowski, *Polacy we Francji*, Wydawnictwo Polonia, Lublin 1985, ss. 223, „Studia Polonijne” 11/1987, s. 285-288 [wyd. 1992].

[Rec.] *Kościół w niewoli*. Adam Hełbowicz, *Kościół w niewoli. Kościół katolicki na Białorusi i Ukrainie po II wojnie światowej*, Warszawa 1991, ss. 148, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 43(1992) nr 2, s. 209-214.

1993

Aktualna sytuacja i potrzeby duszpasterstwa polskiego w krajach powstałych na terytorium byłego ZSRR, w: J. Byczkowski (red.), *Nasz Dom Ojczysty. Problem więzi Polaków z zagranicy z krajem. Materiały z sesji naukowych pt.*

Nasz Dom Ojczyzny, które odbyły się w dniach 16-18 września 1992 r. i 4-5 czerwca 1993 r. w Opolu, Opole 1993, s. 33-52.

Język a świadomość narodowa mniejszości narodowych w krajach bałtyckich, na Białorusi i na Ukrainie, „Roczniki Nauk Społecznych KUL” 22(1993) z. 1, s. 183-195. Kościół Katolicki na Białorusi – przemiany i problemy, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 2(1993) z. 1, s. 163-176.

Kościół katolicki obrządku łacińskiego w ZSRR po 1918 r. Zarys problematyki, w: E. W a l e w a n d e r (red.), Odrodzenie Kościoła katolickiego w byłym ZSRR. Studia historyczno-demograficzne, Lublin 1993, s. 81-98.

Ks. Stanisław Szulmiński SAC na tle losów duchowieństwa katolickiego w ZSRR, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 44(1993) nr 2, s. 261-273.

List administratora archidiecezji mohylowskiej arcybiskupa Jana Cieplaka do Poselstwa RP w Moskwie, „Znaki Czasu” 29-30/1993, s. 150-158.

Problem liczebności Polaków i katolików obrządku łacińskiego na Białorusi i Ukrainie, „Przegląd Polonijny” 19(1993) z. 2, s. 119-133.

*

[Rec.] Adam H l e b o w i c z, *Kościół rzymsko-katolicki na Białorusi i Ukrainie po II wojnie światowej*, „Przegląd Wschodni” 2(1992/1993) z. 2, s. 494-498; toż: „Duszpasterz Polski Zagranicą” 44(1993) nr 2, s. 209-214.

[Rec.] Kazimierz B i e g u n, *Arcypasterz Polski Wýgnañczej Biskup Polowy WP Ks. Józef Gawlina (1882-1964)*, Warszawa 1993, ss. 138, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 36(1993) nr 4, s. 276-278.

1994

Kościół Katolicki w Związku Radzieckim w okresie międzywojennym, „Przegląd Religioznawczy” 2/1994, s. 155-164.

Polacy na dawnych Kresach Wschodnich. Z problematyki narodowościowej i religijnej, Lublin 1994, ss. 150.

Problemy Kościoła Katolickiego obrządku łacińskiego w byłym ZSRR, „Zeszyty Naukowe KUL” 37(1994) nr 1-2, s. 35-43.

Taktyka walki z Kościołem Katolickim w ZSRR w okresie międzywojennym, „Zeszyty Naukowe KUL” 37(1994) nr 1-2, s. 45-64.

Życie religijne Polaków deportowanych do ZSRR 1939-1944, „Więź” 37(1994) nr 11, s. 97-117.

Życie religijne Polonii francuskiej jako wyraz więzi z krajem pochodzenia, „Studia Polonijne” 15/1993, s. 33-44 [wyd. 1994].

*

[Rec.] *Żołnierzom łączności*. Zbigniew S. Siemaszko, *Łączność i polityka 1941-1946*, Londyn 1992, ss. 419, „Polska Zbrojna” 5(1994) nr 22, s. 4.

1995

Księża polscy w Kazachstanie po II wojnie światowej, „Więź” 38(1995) nr 3, s. 67-86; toż: „Duszpasterz Polski Zagranicą” 46(1995) nr 2, s. 225-246.

Nowa sytuacja Polaków na dawnych ziemiach wschodnich I i II Rzeczypospolitej, „Przegląd Polonijny” 21(1995) z. 3, s. 5-16; toż: „Duszpasterz Polski Zagranicą” 46(1995) nr 3, s. 373-384.

Problem języka polskiego w Kościołach na Białorusi i Ukrainie, „Roczniki Nauk Społecznych KUL” 23(1994) z. 2, s. 279-286.

Problem liczebności Polaków i katolików obrządku łacińskiego na Białorusi i Ukrainie, w: Z. Sułowski, J. Skarbek (red.), *Mniejszości narodowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w świetle statystyk XIX i XX wieku. Materiały z międzynarodowej konferencji „Mniejszości narodowe i religijne w postkomunistycznej Europie Środkowo-Wschodniej”*. Lublin, 20-22 października 1992 roku, Lublin 1995, s. 138-151.

Współpraca duchowieństwa katolickiego obrządku łacińskiego i bizantyjsko-ukraińskiego na Ukrainie po II wojnie światowej, „Przegląd Wschodni” 2(1995) z. 4, s. 873-882.

Zjednoczeni w obronie wolności i godności ludzkiej, „Ethos” 30-31/1995, s. 195-203; toż: w: R. Dzwońkowski (red.), *Skazani jako „szpiegzy Watykanu”*. Z historii Kościoła katolickiego w ZSRR 1917-1956, Ząbki 1998, s. 279-289.

*

[Rec.] *Schematyzm diecezji kamieniecko-podolskiej*, wyd. Kuria Biskupia w Kamieńcu Podolskim 1994, s. 133, „Przegląd Polonijny” 21(1995) z. 4, s. 131-132; toż: „Duszpasterz Polski Zagranicą” 46(1995) nr 3, s. 414-415.

1996

Język a świadomość narodowa na przykładzie polskich mniejszości narodowych w krajach bałtyckich, na Białorusi i na Ukrainie, w: J. Lewandowski (red.), *Trudna tożsamość. Problemy narodowościowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Materiały z międzynarodowej konferencji „Samoidentyfikacja narodowa i religijna a sprawa mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-Wschodniej”*, Lublin 19-21 października 1993, Lublin 1996, s. 131-143.

Kościół a Jalta – zasięg problematyki, w: M.M. D r o z d o w s k i (red.), *Jalta. Szkice i polemiki. Zbiór studiów i materiałów*, Warszawa 1996, s. 171-178.

Kościół katolicki na Białorusi po II wojnie światowej, „Zeszyty Naukowe KUL” 39(1996) nr 3-4, s. 85-109.

Kościół katolicki obrządku łacińskiego na Wschodzie w nowej roli, w: *Polska wobec transformacji na Wschodzie. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej*, Poznań, 6-7 czerwca 1995, Poznań 1996, s. 195-203.

Kościół w Polsce wobec losów Kościoła katolickiego w ZSRR, „Rocznik Wschodni” 3/1996, s. 107-111.

Polskie Misje Katolickie, w: *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 1996, t. 5, s. 228.

Praca księży polskich w Kazachstanie po II wojnie światowej, w: S. C i e s i e l s k i, A. K u c z y Ń s k i (red.), *Polacy w Kazachstanie. Historia i współczesność*, Wrocław 1996, s. 471-491.

Represje wobec duchowieństwa polskiego w ZSRR, „Summarium” 24-25/1995-1996, s. 143-153.

Władze II RP a Kościół katolicki w ZSRR, „Więź” 39(1996) nr 5, s. 137-158.

1997

Czynnik polski i zarzuty polityczne jako instrument likwidacji Kościoła katolickiego w ZSRR 1918-1939, „Przegląd Polonijny” 23(1997) z. 3, s. 5-29.

Kapłan w świecie bez Boga – cena tożsamości, „Ethos” 38-39/1997, s. 206-215.

Katolickie seminaria duchowne obrządku łacińskiego na Białorusi, Ukrainie i w Rosji a Kościół w Polsce (1990-1996), „Collectanea Theologica” 67(1997) nr 3, s. 199-204.

***Kościół katolicki w ZSSR. 1917-1939. Zarys historii*, Lublin 1997, ss. 477.**

Kościół w krajach postkomunistycznych, „Przegląd Powszechny” 5/1997, s. 205-212.

Represje wobec duchowieństwa polskiego na Ukrainie 1918-1938, „Przegląd Polonijny” 23(1997) z. 1, s. 45-58.

Sowieckie państwo wyznaniowe, „Roczniki Nauk Społecznych KUL” 25(1997) z. 1, s. 289-299.

Stosunki narodowościowe na Białorusi, „Przegląd Wschodni” 4(1997) z. 3, s. 637-641.

Z historii ateizacji w ZSSR 1917-1939, w: E. B e l a w a j d e r, P. N i t e c k i, A. J a b ł o Ń s k i (red.), *Ku prawdzie we wspólnocie człowieka i Boga*, Sandomierz 1997, s. 327-338.

Z historii Kościoła katolickiego w ZSRR 1917-1939, „Archiwa. Biblioteki i Muzea Kościelne” 67/1997, s. 351-381.

*

Ilgin Wincenty ks., w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin 1997, kol. 22-23.
Jachniewicz Stanisław ks., w: *tamże*, kol. 646.

*

[Rec.] Jadwiga P l e w k o, *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim (l 875-1988)*, Lublin 1995, ss. 464, „Przegląd Polonijny” 22(1997) z. 1, s. 111-113.

[Rec.] Janusz M. K u p c z a k, *Polacy na Ukrainie w latach 1921-1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994, ss. 358, „Zesłaniec” 2/1997, s. 45-50.

1998

Duchowieństwo polskie w sowieckim systemie represji, „Studia Rzeszowskie” 5/1998, s. 43-46.

Institucje życia religijnego Polaków w państwach powstałych po rozwiązaniu ZSRR, „Studia Polonijne” 19/1998, s. 33-51.

Katolickie duchowieństwo polskie represjonowane na Syberii w latach 1939-1965, w: A. K u c z y ń s k i (red.), *Syberia w historii i kulturze narodu polskiego*, Wrocław 1998, s. 327-333.

Kościół katolicki w polityce władz ZSRR (1917-1991), w: P. G ó r a l c z y k, F. M i c k i e w i c z, T. S k i b i ń s k i (red.), *W służbie prawdzie i miłości*, Poznań 1998, s. 315-332.

***Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917-1939. Martyrologium*, Lublin 1998, ss. 664.**

Losy hierarchii i administracji kościelnej w ZSRR (1917-1937), „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2/1998, s. 95-107.

„*Nie męczennicy, lecz apostaci*”, w: A. N o w i c k i, J. T y r a w a (red.), *Słowo nieskowane. Księga Jubileuszowa dla ks. Jana Kruciny*, Wrocław 1998, s. 535-541.

Od „Kościola polskiego” do Kościoła Polaków w krajach byłego ZSRR, „Przegląd Wschodni” 5(1998) z. 2, s. 281-297; toż: „Duszpasterz Polski Zagranicą” 50(1999) nr 1, s. 39-53; toż: „Dziennik Kijowski” 14/1999; 15/1999; 17/1999; 18/1999.

Polacy na dawnych Kresach Wschodnich, w: H. G a p s k i (red.), *Christianitas et cultura Europae. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Kłoczowskiego*, cz. 1, Lublin 1998, s. 420-423.

Represje wobec duchowieństwa katolickiego w ZSRR 1918-1939 (s. 15-46); *Zjednoczeni w obronie prawdy i godności* (s. 279-289), w: R. D z w o n k o w s k i

(red.), *Skazani jako „Szpiezy Watykanu”*. Z historii Kościoła katolickiego w ZSRR 1917-1956, Ząbki 1998.

Represje wobec duchowieństwa polskiego na Ukrainie w latach 1918-1938, w: T. Kisielski (red.), *Polska droga do Kazachstanu*, Warszawa 1998, s. 50-63.

Samoidentyfikacja narodowa a przynależność wyznaniowa młodzieży polskiego pochodzenia z byłego ZSRR studiującej w Polsce. Czy zmiany w stereotypie „Polak-katolik”? „Przegląd Polonijny” 24(1998) z. 1, s. 53-69.

The Fate of the Catholique Clergy in the USSR 1917-1939, „Religion, State and Society” [Londyn] 1/1998, s. 61-68.

1999

Ks. Stanisław Ryzko, *Trzeba zostać*, w: *Duchowieństwo polskie w więzieniach, lagrach i na zesłaniu w ZSRR. Pamiętniki i dokumenty*, t. 2, Lublin 1999, ss. 363; red. naukowa i przedmowa, s. 7-10.

Polacy w Federacji Rosyjskiej, w: A. Bobryk, J. Jaroń (red.), *Polskie odrodzenie na Wschodzie. Materiały z konferencji naukowej nt. „Polacy w procesie transformacji systemowej i ustrojowej krajów byłego Związku Radzieckiego” w Siedlcach 16 XI 1998 roku*, Siedlce 1999, 153-166.

Polacy w Kościołach katolickim w krajach byłego ZSRR, w: *tamże*, s. 167-185.

Represje władz sowieckich wobec duchowieństwa polskiego w latach 1939-1941 i 1944-1966, w: K. Jasiewicz (red.), *Europa NIEprowincjonalna. Non-provincial Europe. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1772-1999)*, Warszawa-Londyn 1999, s. 1145-1154.

Represje wobec duchowieństwa polskiego w ZSRR, „Summarium” 24-25/1995-1996, s. 143-153.

Samoidentyfikacja narodowa studiującej w Polsce młodzieży polskiego pochodzenia z Litwy, Białorusi i Ukrainy, w: A. Sadowski (red.), *Pogranicze. Studia Społeczne*, Białystok 1999, s. 355-378.

2000

Duchowieństwo katolickie obrządku łacińskiego represjonowane w ZSRR w latach 1939-1987. Materiały do słownika biograficznego, „Przegląd Wschodni” 6(2000) z. 3, s. 523-627.

Kościół katolicki a tożsamość narodowa Polaków w Rosji, w: G. B. Romanow i in. (red.), *Polonia w Rosji: historia i dzień dzisiejszy. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej z okazji 10-lecia odrodzenia ruchu polonijnego w Rosji (listopad 1999)*, Moskwa 2000, s. 34-46.

Kościół katolicki a tożsamość narodowa wiernych. Problemy na terenach narodowościowo mieszanych, „Zeszyty Społeczne KIK” [Lublin] 8/2000, s. 51-59.

Losy diecezji tiraspolskiej po rewolucji bolszewickiej. Martyrologium duchowieństwa i wiernych, „Roczniki Teologiczne” 45(2000) z. 4, s. 111-131.

Mężczyństwo w totalitarnym systemie sowieckim, „Znak” 52(2000) nr 5, s. 73-85.

Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie – przemiany i problemy, w: T. Gąsowski (red.), *Państwo polskie wobec Polaków na Wschodzie*, Kraków 2000, s. 76-93.

Represje władz sowieckich wobec duchowieństwa katolickiego obrządku łacińskiego w latach 1939-1987, „Przegląd Wschodni” 7(2000) z. 1, s. 275-298.

*

Kazachstan. Duszpasterstwo katolickie, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 1258.

Kessler Antoni, w: *tamże*, kol. 1366-1367.

2001

Chrześcijańskie inspiracje kultury polskiej, w: L. Dyczewski (red.), *Kultura w kręgu wartości. Lubelski Kongres Kultury Polskiej 2000, Lublin 11-14 listopada 2000*, Lublin 2001, s. 75-79.

Język polski w Kościele katolickim na Wschodzie. Przemiany i problemy, „Przegląd Polonijny” 27(2001) z. 4, s. 68.

Komunizm a myślenie religijne – tworzenie pseudoreligii, w: *Wychowanie człowieka religijnego*.

Le destin tragique du clergé catholique en URSS 1918-1939, w: J. Kłocowski, W. Lemarczyk, S. Łukasiewicz (red.), *Churches in the Century of the Totalitarian System. Eglises à l'époque des systèmes totalitaires*, Lublin 2001, s. 74-82.

Mężczyństwo chrześcijan na Wschodzie, „Ethos” 14(2001) nr 1-2, s. 125-138.

Młodzież polskiego pochodzenia z byłego ZSRR na studiach w Polsce, w: *Rada Porozumiewawcza Badań nad Polonią. Prace naukowe*, t. 2, Gorzów Wielkopolski 2001, s. 57-60.

Odrodzenie Kościoła katolickiego na Ukrainie środkowej, południowej i wschodniej, w czasie II wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu (1941-1948), w: J. Wołczanski (red.), *Pasterz i twierdza. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Biskupowi Janowi Olszańskiemu ordynariuszowi diecezji kamieniecko-podolskiej*, Kraków-Kamieniec Podolski 2001, s. 23-32.

Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie, w: J. Leonard, M. Rzepniewski (red.), *II Zjazd Polonii i Polaków z zagranicy. Polacy i Polonia u pro-*

gu nowego Tysiąclecia, 28 kwietnia – 3 maja 2001, Warszawa-Pułtusk-Kraków-Częstochowa 2001, s. 215-225; toż: „Dziennik Kijowski” [Kijów] 11/2001; 12/2001; 13/2001; 14/2001.

Rola „zmysłu religijnego” Luigi Giusaniego w kształtowaniu osoby, Kielce 2001, s.167-174.

*

R. D z w o n k o w s k i, O. G o r b a n i u k, J. G o r b a n i u k, *Postawy katolików obrządku łacińskiego na Ukrainie wobec języka polskiego, Lublin 2001, ss. 227.*

R. D z w o n k o w s k i, O. G o r b a n i u k, J. G o r b a n i u k, *Samoidentyfikacja narodowa młodzieży polskiego pochodzenia na studiach w Polsce, „Roczniki Nauk Społecznych” 28-29(2000/2001) z. 1, s. 199-217.*

R. D z w o n k o w s k i, O. G o r b a n i u k, J. G o r b a n i u k, *Świadomość narodowa młodzieży polskiego pochodzenia z byłego ZSRR studiującej w Polsce, Lublin 2002, ss. 195.*

2002

„Bez sądu, świadków i prawa...”. Listy z więzień, łagrów i zesłania do Delegatury PCK w Moskwie 1924-1937. Współautorstwo i red. R. D z w o n k o w s k i, Lublin 2002.

Polskoje katolickieskoje duchowieństwo repressirowa-onnoje w Sibiri w 1920-1965 godach, w: Sibir w istorii i kulturie polskiego naroda, Moskwa 2002, s. 344-349.

*

Kobylecki Stanisław, w: Encyklopedia katolicka, t. 9. Lublin 2002, kol. 255-256.

Kongres Polaków w Rosji, w: tamże, kol. 615.

Kozłowski Leonard Michał, w: tamże, kol. 1118.

Królicki Antoni Cyryl, w: tamże, kol. 1359.

*

R. D z w o n k o w s k i, O. G o r b a n i u k, J. G o r b a n i u k, *Świadomość narodowa młodzieży polskiego pochodzenia z byłego ZSRR studiującej w Polsce. Problem tożsamości, Lublin 2002, ss. 194.*

2003

Ankieta Referatu Historycznego Armii Polskiej na Wschodzie z 1943 r. Odpowiedzi księży katolickich, „Przegląd Wschodni” 8(2003) z. 4, s. 1021-1052.

Ideologiczno-polityczno-prawne aspekty represji wobec duchowieństwa polskiego w ZSRR po II wojnie światowej, „Przegląd Polonijny” 29(2003) z. 3, s. 105-118.

Kapłani – męczennicy i wyznawcy wiary w diecezji kamieniecko-podolskiej w XX wieku, „Studia Catholica Podoliae” 1(2002) nr 1 [Gorodok-Kamjaniec Podilskij] 2003, s. 235-254.

Kościół katolicki a tożsamość narodowa Polaków w Rosji, „Summarium” 30-31/2001-2002, s. 165-180 [wyd. 2003].

Kościół katolicki obrządku łacińskiego na byłych ziemiach I i II RP w okresie komunizmu (1917-1991), w: S. W i l k (red), *Chrześcijaństwo w dialogu kultur na ziemiach Rzeczypospolitej. Materiały Międzynarodowego Kongresu, Lublin, 24-26 września 2003 r.* Lublin 2003, s. 359-371.

Kościół w konfrontacji z totalitaryzmem XX wieku, „Zeszyty Społeczne KIK” 11/2003, s. 67-73.

Leksykon duchowieństwa polskiego represjonowanego w ZSRR 1939-1988, Lublin 2003, ss. 850.

Papież Jan Paweł II o rodzinie na emigracji, „Wiadomości PMK. Czyn Katolicki” [Londyn], 54(2003) nr 3, s. 4-15.

Papież Jan Paweł II a Polonia i Polacy za granicą, „Ethos” 63-64/2003, s. 227-244.

Polacy w Kościele katolickim na Białorusi i Ukrainie, „Summarium” 32/2003, s. 121-130

Sytuacja duchowieństwa polskiego w ZSRR na przykładzie losów ks. Stanisława Chodyko (1893-1989), w: M. S z c z e r b i Ń s k i, T. W o ł s z a (red.), *Z dziejów Polski i emigracji (1939-1989)*, Gorzów Wielkopolski 2003, s. 531-542.

Polacy w Kościele katolickim na Białorusi i Ukrainie, „Summarium” 32/2003, s. 121-130.

Represje wobec duchowieństwa polskiego w ZSRR 1939-1987, „Studia Polonijne” 24/2003, s. 151-190.

Represje wobec polskiego duchowieństwa katolickiego na ziemiach północno-wschodnich IIRP 1939-1941, w: M. G n a t o w s k i, D. B o ć k o w s k i (red.), *Sowietyzacja i russyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941). Studia i materiały*. Białystok 2003, s. 74-93.

*

Cegielka Franciszek Adam, w: K. D o p i e r a ł a (red.), *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 1, Toruń 2003, s. 301.

Centre du Dialogue, w: *tamże*, s. 306.

Francja, prasa katolicka, w: *tamże*, s. 51.

Francja, kościoły, w: *tamże*, s. 51-52.

Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, w: *tamże*, s. 383-384.

2004

Czynniki świadomości narodowej Polaków na Białorusi i Ukrainie, w: A. K u c z y Ń s k i, M. M i c h a ł s k a (red.), *Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność*, Wrocław 2004, s. 205-218.

Duszpasterz w środowisku zróżnicowanym narodowościowo. Na przykładzie współczesnej Białorusi i Ukrainy, „Summarium” 33/2004, s. 105-113

„... fale emigracji unoszą...”. *Ks. Franciszek Cegielka SAC (1908-2003)*, w: J. F a r y ś, R. N i r, M. S z c z e r b i Ń s k i, *Pokolenie spełnionego obowiązku. Studia z dziejów Polski i Polaków w kraju i na obczyźnie dedykowane Profesorowi Józefowi Garlińskiemu*, Gorzów Wielkopolski 2004, s. 129-203.

Głód i represje wobec ludności polskiej na Ukrainie 1932-1947. RELACJE, red. R. D z w o n k o w s k i, Lublin 2004, ss. 283.

Ideologiczne i polityczno-narodowe tło represji duchowieństwa polskiego w ZSRB 1944-1988, w: J. F a r y ś, R. N i r, M. S z c z e r b i Ń s k i, *Studia z dziejów Polski i Europy w XIX i XX wieku. Księga dedykowana Profesorowi Piotrowi Stefanowi Wandyczowi*, Gorzów Wielkopolski 2004, s. 471-480.

Mniejszości narodowe a ewangelizacja. Białoruś – Ukraina, Lublin 2004, ss. 74.

Parareligijny charakter komunizmu, „Zeszyty Społeczne KIK” 12/2004, s. 65-74.

Represje wobec duchowieństwa katolickiego w Białoruskiej SRR po II wojnie światowej, w: E. S k r o b e c k i (red.), *Problemi nacjonalnego soznania polskiego nasilenija na Bielarusi. Materiali II Międzynarodowej nauknoej konferencji, Grodno, 7-8 Nojabria 2003 goda. Problemy świadomości narodowej ludności polskiej na Białorusi*, Grodno 2004, s. 324-335.

*

Kukuruziński Adolf ks., w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, Lublin 2004, kol. 168-169.

Kurowski Bożysław Antoni, w: *tamże*, kol. 258.

Kwiatkowski Antoni ks., w: *tamże*, kol. 298.

Laus Bronisław ks., w: *tamże*, kol. 576-577.

*

[Rec.] Alina S i o m k a j ł o, *KATYŃ w pomnikach świata. Katyn monuments around the world*, Warszawa 2004, ss. 352, Oficyna Wydawnicza „Rytm”, Agencja Wydawnicza CB, „Przegląd Polonijny” 30(2004) z. 3, s. 203-205.

*

R. D z w o n k o w s k i, O. G o r b a n i u k, J. G o r b a n i u k, *Postawy wobec języka polskiego katolików obrządku łacińskiego na Białorusi, Lublin 2004, ss. 164.*

2005

Bolszewicy w walce z „kontrrewolucją katolicką” w ZSRR, „Summarium” 34/2005, s. 137-155.

*Grupy mniejszościowe – aspekt etniczno-narodowy, w: L. D y c z e w s k i (red.), *Kultura grup mniejszościowych i marginalnych*, Lublin 2005, s. 11-16.*

Losy duchowieństwa polskiego w Białoruskiej SRR po II wojnie światowej – na przykładzie ks. Władysława Mączki (1897-1982), „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin-Polonia” 60/2005, Sectio F, s. 121-125.

*Sytuacja religijna Polaków na Białorusi, w: H. C h a ł u p c z a k, E. M i c h a l i k, *Polska – Białoruś. Problemy sąsiedztwa*. Lublin 2005, s. 91-102.*

*Sytuacja religijna polskiej emigracji zarobkowej we Francji 1907-1914, w: M. W i l l a u m e (red.), *Ku Niepodległej. Ścieżki polskie i francuskie 1795-1918*, Lublin 2005, s. 473-484.*

2006

*Jedność chrześcijan Wschodu i Zachodu wobec prześladowań religijnych w ZSRR, w: U. C i e r n i a k, J. G r a b o w s k i (red.), *Dziedzictwo chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu. Między pamięcią a oczekiwaniem*, Częstochowa 2006, s. 485-496.*

*Język komunikacji a język życia religijnego Polaków na Białorusi, w: E. M i c h a l i k, H. C h a ł u p c z a k (red.), *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, Lublin 2006, s. 223-242.*

*Kościół katolicki na Białorusi w okresie totalitaryzmu Sowieckiego, w: M. M r ó z, T. D ě b o w s k i (red.), *Wspólnoty chrześcijańskie w państwach byłego ZSRR – perspektywa historyczna*, Wrocław 2006, s. 267-296.*

Kościół katolicki obrządku łacińskiego pod okupacją sowiecką na ziemiach polskich i w krajach bałtyckich, „Summarium” 35/2005, s. 21-33.

M. K u b e r s k a, „To było życie”. Wspomnienia z Kazachstanu 1936-1996. Wstęp i opracowanie R. D z w o n k o w s k i, Warszawa 2006.

*Stan i perspektywy badań nad Polakami i Polonią na Wschodzie. Wprowadzenie do dyskusji, w: G. B a b i Ń s k i, H. C h a ł u p c z a k (red.), *Diaspora Polska w procesach globalizacji. Stan i perspektywy badań*, Kraków 2006, s. 212-232.*

*

Małynicz-Malecki Mieczysław, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, kol. 1050.

Marchlewszczyzna. Polski Rejon Narodowościowy na Ukrainie im. Juliana Marchlewskiego, w: *tamże*, kol. 1229.

Marsänger Józef, w: *tamże*, kol. 1441-1442

*

R. D z w o n k o w s k i, O. G o r b a n i u k, J. G o r b a n i u k, *Postawy katolików wobec zmian językowych w Kościele katolickim na Białorusi*, „Przegląd Polonijny” 32(2006) z. 1, s. 5-36.

2007

[Rec.] *Ciarpiennie i nadz'ei katalidzkaga Kost'ieła u Bielarusi*. Edmund A r m u s i k, *Katolickiej Kostiel w Bielarusii w godi wtoroj mirowoj wojny (1939-1945)*, Grodno 2002, ss. 239; t e n ż e, *Katolickiej Kostiel w Bielarusi w 1945-1990 godach*, Grodno 2006, ss. 567, „Białoruski Gistaryczny Czasopis” [Grodno] 1/2007, s. 68-70.

[Rec.] E. S. J a r m u s i k, *Katolickiej Kostiel w Bielarusii w godi wtoroj mirowoj wojny (1939-1945)*, Grodno 2002, ss. 239; t e n ż e, *Katolickiej Kostiel w Bielarusi w 1945-1990 godach*, Grodno 2006, ss. 567, „Roczniki Teologiczne” 54(2007) z. 4, s. 193-196.

*

Integracja emigrantów w świetle przemówień papieża Jana Pawła II do Polonii i Polaków za granicą, w: B. P i e t y r a (red.), *Etos współczesnej emigracji polskiej w świetle nauczania papieża Jana Pawła II. Referaty wygłoszone na sympozjum w Rzymie wrzesień 2006*, Katowice 2007, s. 78-100.

Jan Paweł II do Polonii i Polaków za granicą 1979-2003, Ząbki 2008, ss. 51.
Kościół katolicki na Ukrainie w świetle sprawozdania Rady ds. Religii USRSm – kwiecień – czerwiec 1948, w: W. W a d o w s k i (red.), *Kultura. Media. Społeczeństwo. Księga Jubileuszowa ku czci Ojca Profesora Leona Dyczewskiego OFMConv.*, Lublin 2007, s. 699-717.

Kościół katolicki na Ukrainie – przeszłość i teraźniejszość, „Summarium” 36/2007, s. 5-15.

Kościół katolicki obrządku łacińskiego pod okupacją sowiecką na ziemiach polskich i w krajach bałtyckich (1939-1941), „Summarium” 35/2006, s. 21-33 (ukazało się drukiem w 2007 r.).

Les régimes communistes et l'Eglise Catholique, w: *La Pologne religieuse aux XIXe et XXe siècles dans le contexte international*, Warszawa-Lublin 2007, s. 89-99.

Odrodzenie Kościoła katolickiego na Białorusi i Ukrainie po upadku komunizmu, „Ethos” 81/2008, s. 67-78.

Papież Jan Paweł II do Polonii i Polaków za granicą 1979-2003. Przemówienia. Listy. Telegramy, oprac. R. D z w o n k o w s k i, Ząbki 2007, ss. 495.

Polska Misja Katolicka w Paryżu i Ambasada „warszawska” 1945-1947. Konflikt ideologiczny i polityczny, w: R. S u d z i ń s k i (red.), *Emigracja polska wobec sowietyzacji kraju*. Toruń 2007, s. 155-172.

Polskie badania wschodnie po 1989. Kościoły katolickie, „Zeszyty Społeczne KIK” 16/2008, s. 21-35.

Przemówienia papieża Jana Pawła II do emigracji polskiej i Polonii (1979-2003), „Studia Polonijne” 29/2008, s. 7-32.

Represje wobec duchowieństwa katolickiego w Białoruskiej SRR po II wojnie światowej, w: T. K a s a b u ł a, A. S z o t, *Mój Kościół wpisany w historię. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Krahelowi*, Białystok 2007, s. 98-111.

Walka z Kościołem katolickim w PRL (1945-1989), w: J. A p t a c y (red.) *Ksiądz Jerzy Popiełuszko – męczennik 19 październik 1984*, Warszawa 2007, s. 31-48.

Władze ZSRR a Kościół katolicki na dawnych Ziemiach Wschodnich I i II Rzeczypospolitej (1918-1991) w: M. S z m e j a (red.), *Etniczność – o przemianach społeczeństw Narodowych. Księga dedykowana Profesorowi Grzegorzowi Babińskiemu w dniu 65. urodzin*, Kraków 2008, s. 131-143.

*

Charczuk Bazyle (1913-1941) kapłan archidiecezji lwowskiej, w: J. K r ę t o s z, M. P a w ł o w i c z (red.), *Słownik biograficzny duchowieństwa metropolii lwowskiej obrządku rzymskokatolickiego ofiar II wojny światowej 1939-1945*, Opole 2007, s. 39.

Chmurowicz Józef (1889-1940, kapłan diecezji przemyskiej, w: *tamże*, s. 41-42.

Dutschka Edmund (1865-1941), kapłan diecezji przemyskiej, w: *tamże*, 53-54.

Dziwok Wincenty (1892-?), kapłan diecezji włocławskiej, w: *tamże*, s. 56-57.

Gach Jan Kazimierz (1893-1939), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: *tamże*, s. 62-63.

Gromadowski Adam (1912-1941), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: *tamże*, s. 70-71.

Jaglarz Jerzy (1909-1941), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: *tamże*, s. 76-76.

Kilar Józef (1892-1941?), kapłan diecezji przemyskiej. w: *tamże*, s. 84.

Kisiel Jan (1911-1941), kapłan o nieznannej przynależności diecezjalnej lub zakonnej, imię i nazwisko niepewne, w: tamże, s. 85-86.

Kluz Józef (1873?-1900-1939?), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 87.

Korpak Szymon (1880-1940), kapłan diecezji przemyskiej, w: tamże, s. 91-92.

Moldoch Andrzej (1890 - ?), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 104-105.

Piróg Antoni (1913-1941), kapłan diecezji przemyskiej, w: tamże, s. 115.

Rupnicki Józef (?-1941), kKapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 124.

Rysiowski Stanisław (1900- ?), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 126.

Schiller Jan (1914- ?), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 126.

Stokłosa Józef (1909-1941), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 134-135.

Szady Józef (1914-1941), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 137-138.

Szczupiel Piotr (1908-1941), kapłan diecezji przemyskiej, w: tamże, s. 144-145.

Szewczyk Jan (1909-1941), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 146.

Szwed Bronisław (1895-1941), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 150-151.

Teliga Tadeusz (1880-1941), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 155-156.

Władyka Stanisław (1880-1941), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 170-171.

Wolski Jan (1874-1941), kapłan diecezji przemyskiej, w: tamże, s. 171-172.

*

Szulmiński Stanisław SAC (1894-1941), w: tamże, s. 281-284.

Bogucki Karol (1868-1942), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 306-307.

Choma Edward Antoni (1889-1940), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 308.

Janas Mieczysław (1904-1940), kapłan diecezji przemyskiej, w: tamże, s. 316.

Kontek Stanisław (1904-1940), kapłan diecezji lubelskiej, w: tamże, s. 316-118.

Panas Józef (1887-1940), kapłan diecezji przemyskiej, w: tamże, s. 322-323.

Sorys Franciszek (1886-1942), kapłan archidiecezji lwowskiej, w: tamże, s. 328.

Urban Władysław (1891-1940), kapłan diecezji przemyskiej, w: tamże, s. 332-333.

Ziółkowski Jan Leon (1889-1940), kapłan archidiecezji krakowskiej, w: tamże, s. 335-336.

2009

Integracja emigrantów w świetle przemówień papieża Jana Pawła II do Polonii i Polaków za granicą, w: W. I r e k, H. S c h a m b e c k (red.), *Maius ac divinius. Księga jubileuszowa na 80-lecie urodzin ks. Jana Kruciny*. Wrocław 2009, s. 239-249.

Les Soviétiques et les Polonais, w: J. K ł o c z o w s k i, I. G o r a l (red.), *L'heritage de la Res Publica des Deux Nations. Actes du colloque tenu à la Bibliothèque Polonaise de Paris 7-8 octobre 2004*, Lublin-Paris 2009, s. 165-176.
Mniejszości narodowe w Kościele katolickim. Białoruś i Ukraina, „Studia Polonijne” 30/2009, s. 47- 67.

Nowa emigracja – problemy duszpasterskie, w: G. K o s z a ł k a, J. P l e w k o, M. S t o p i k o w s k a (red.), *Nauki o rodzinie. Migracje Polaków po roku 2004 i ich konsekwencje, dla rodziny*, Gdańsk 2009, s. 37-48.

Od potępienia „opium dla ludu” do jego akceptacji. Religia w ZSRR 1917-1991, „Zeszyty Społeczne KIK” 17/2009, s. 71-83.

„Polska operacja” w ZSRR (1937-1940), „Summariusm” 38 /2009, s. 5-13.

Polacy w Kościele katolickim obrządku łacińskiego na Białorusi w latach 1988-2009, w: Z. J. W i n n i c k i, T. G a w i n, *Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1988-2009. Ocena minionego dwudziestolecia.*, Białystok 2009, s. 199-207.

Straty osobowe Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego pod okupacją sowiecką w latach 1939-1941 i 1944-1945, w: W. M a j e r s k i, T. S z a r o t a (red.), *Polska 1939-1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami*, Warszawa 2009, s. 327-332.

Ukryty Kościół katolicki w Rosji Sowieckiej, w: S. J a n e c z e k, W. B a j o r, M.M. M a c i o ł e k (red.), *Gaudium in litteris, Księga jubileuszowa ku czci Księdza Arcybiskupa Profesora Stanisława Wielgusa*, Lublin 2009, s. 861-891.

Wwiedzenie, w: A. L e b i e d i e w, W. P i c z u k o w, S. L a s k o w s k i, *Kościół i własć na Gómszczyźnie (20-30-e godi XX w.)*, Warszawa-Lublin-Gomel, 2009, s. 5-6.

*

Modzelewski Zenon SAC, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 13, Lublin 2009, kol. 17-18.

Naskręcki Kazimierz ks., w: *tamże*, kol. 777-778.

Nosalewski Kazimierz ks., w: *tamże*, kol. 1432.

2010

Czy Instrukcja „Erga migrantes” dotyczy Polaków na Wschodzie?, „Zeszyty Społeczne KIK” 18(2010) nr 18, s. 139-144; toż (w zmienionej formie): *Instrukcja „Erga migrantes” a Polacy na Wschodzie* „Bunt Młodych Duchem” 3/2011, s. 17-19.

Listy społeczne arcybiskupa Józefa Bilczewskiego, w: W. O s a d c z y (red.), *Święty Arcybiskup Lwowa Józef Bilczewski. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej św. Józefowi Bilczewskiemu, arcybiskupowi metropolii lwowskiemu obrządku łacińskiego, w 150. rocznicę urodzin i 5. rocznicę kanonizacji. 18-21 listopada 2010 roku*. Lublin-Lwów 2011, s. 143-158.

Od walki z „opium dla ludu” do jego akceptacji i apologii. Religia w ZSRR 1917-1991, w: U. C i e r n i a k (red.), *W poszukiwaniu prawdy. Chrześcijańska Europa – między wiarą i polityką*, Częstochowa 2010, s. 265-275.

Religia i Kościół katolicki w ZSRR 1917-1991. Kronika, Lublin 2010, ss. 606. *Stolica Apostolska a Kościół katolicki w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich po II wojnie światowej (1945-1991)*, w: A. G i l, W. B o b r y k (red.), *Kościół katolicki na Wschodzie w warunkach totalitaryzmu i posttotalitaryzmu*, Siedlce-Lublin 2010, s. 67-86.

*

Nowak Edmund ks., Encyklopedia katolicka, t. 14, Lublin 2010, kol. 31.

Nowicki Donat ks., w: tamże, kol. 54-55.

2011

Duszpasterstwo polskich sił zbrojnych w ZSRR, 1941-1942, „Przegląd Wschodni” 11(2011) z. 1, s. 189-206.

Kapłan „podpolnik” – duszpasterz w ukryciu. „Zeszyty Społeczne KIK” 19/2011, s. 35-44.

Papież Jan Paweł II – Spotkania z Polakami na Wschodzie, „Summarium” 40/2011, s. 60-67.

Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie (1939-2011), Toruń 2011, ss. 230.

2012

Papież Jan Paweł II. Spotkania z Polakami na Wschodzie – 1993, 1999, 2001, 2002, Lublin 2012, ss. 267.

oprac. Eugeniusz Sakowicz, Warszawa